

Dr. Ahmadiéh's Views and Experiences on Melancholy Treatment; a Comprehensive Narrative Review

Mohammadzadeh-Moghadam H.¹ MD, PhD, Kamalinejad M.* MSc, Nazari S.M.¹ MD, PhD,
Khajavi A.² MD, PhD, Akbari A.³ MD, Mohammadpour A.⁴ PhD

*Pharmacognosy Department, Pharmacy School, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran

¹Persian Traditional Medicine Department, Persian Traditional Medicine School, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran

²Community Medicine Department, Medicine School, Gonabad University of Medical Sciences, Gonabad, Iran

³Psychiatry Department, Medicine School, Gonabad University of Medical Sciences, Gonabad, Iran

⁴"Social Determinants of Health Research Center" and "Internal Surgery Nursing Department, Nursing & Midwifery Faculty", Gonabad University of Medical Sciences, Gonabad, Iran

Abstract

Aims: 10 millennium history of Iranian traditional medicine has been ignored in the recent 150 years. Nevertheless, the tradition has been noticed by some physicians such as Dr. Ahmadiéh who used it to heal different diseases including melancholia. The aim of the comprehensive review was to investigate the viewpoints and experiences of Dr. Ahmadiéh about melancholia and their matching with the Iranian traditional medicine texts.

Documents & Methods: The books written by Dr. Ahmadiéh and the Iranian traditional medicine text books were studied through comprehensive searching strategy. Then, searching was done on 8 English and Persian data-bases including Google Scholar, Scopus, Medline, IRANDOC, Magiran, Medlib, and ISC, without any limitations. Related studies were identified and recovered after screening, and then a list of resources were searched. Finally, data having been extracted, all the results were narratively composed in line with the targets.

Findings: As a very ancient word used in the psychology history, melancholia had been used instead of depression. Based on the Iranian traditional medicine, its cause was, according to the viewpoints of Dr. Ahmadiéh, either the excess of soda in the body or unnatural soda. General treatment of melancholia was based on six health strategies (especially, nasal irritation and loss and constipation elimination). In addition, its specific treatments were based on the groups and were with different causes.

Conclusion: The experiences of Dr. Ahmadiéh about melancholia treatment are based on the Iranian traditional medicine, classical medicine, folklore medicine, and his personal innovations. Then, his experiences can be noticed by the researchers, clinical experts, and health-care policy-makers as either complementary or alternative care.

Keywords: Melancholia; Depressive Disorder; Ahmadiéh; Medicine, Traditional; Review

* Corresponding Author

Tel: +982188200118

Fax: +982188200118

Address: Pharmacy School, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Vali Asr Street, Tehran, Iran. Postal

Code: 1991953381

mohkamalinejad@gmail.com

Received: December 21, 2015

Accepted: April 19, 2016

ePublished: June 7, 2016

دیدگاه و تجارب دکتر احمدیه در درمان مالیخولیا: مرور جامع روایتی

حسین محمدزاده مقدم MD, PhD

گروه طب سنتی ایرانی، دانشکده طب سنتی ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران

محمد کمالی نژاد* MSc

گروه فارماکوتوزی، دانشکده داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

سید محمد نظری MD, PhD

گروه طب سنتی ایرانی، دانشکده طب سنتی ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران

عبدالجواد خواجوی MD, PhD

گروه پزشکی اجتماعی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی گناباد، گناباد، ایران

علی اکبری MD

گروه روانپزشکی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی گناباد، گناباد، ایران

علی محمدپور PhD

"مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی موثر بر سلامت" و "گروه پرستاری داخلی و جراحی، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی گناباد، گناباد، ایران

چکیده

اهداف: مکتب طب سنتی ایران با قدمتی دهه‌ها ساله در ۱۵۰ سال اخیر به حاشیه رانده شد، لیکن پزشکانی همچون دکتر/احمدیه آن را زنده نگاه داشته و در درمان بیماری‌های متعددی از جمله مالیخولیا از آن الهام گرفتند. هدف اصلی از این مرور جامع، بررسی دیدگاه و تجارب دکتر احمدیه در مورد بیماری مالیخولیا و تطبیق آن با متون طب سنتی ایران بود.

اسناد و روش‌ها: با انتخاب استراتژی جستجوی جامع، کتب دکتر احمدیه و متون مرتبط طب سنتی ایرانی مورد بررسی قرار گرفت. سپس جستجو در ۸ پایگاه داده‌های انگلیسی و فارسی گوگل اسکالر، اسکوپوس، مدلاین، ایران‌داک، میگران، مدلیب و پایگاه استنادی جهان اسلام بدون اعمال محدودیت انجام شد. مطالعات مرتبط شناسایی و پس از غربالگری بازبایی شد و جستجوی فهرست منابع انجام شد. در نهایت، پس از استخراج داده‌ها، ترکیب روایتی تمامی نتایج در راستای اهداف مرور صورت گرفت.

یافته‌ها: مالیخولیا یکی از قدیمی‌ترین اصطلاحات تاریخ روانپزشکی است که به جای افسردگی به کار رفته است. دکتر/احمدیه، همسو با مبانی طب سنتی ایرانی، علت آنرا زیادی سودا در بدن یا سودای غیرطبیعی می‌داند. درمان کلی مالیخولیا بر تدابیر ششگانه سلامتی (به‌ویژه تحریک و ریزش ترشحات بینی، و رفع یبوست) استوار و درمان‌های اختصاصی آن بر حسب گروه و سبب آن متفاوت است.

نتیجه‌گیری: تجارب دکتر احمدیه در درمان مالیخولیا ریشه در طب سنتی ایرانی، طب کلاسیک، طب فولکلور و ابتکارات شخصی وی داشته و این ظرفیت را دارد که به عنوان درمان مکمل یا جایگزین مورد توجه پژوهشگران، متخصصان بالینی و سیاست‌گذاران نظام سلامت قرار گیرد.

فصل‌نامه افق دانش

دوره ۲۱، ویژه‌نامه، ۱۳۹۴

کلیدواژه‌ها: مالیخولیا، افسردگی، احمدیه، طب سنتی ایرانی، مرور

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۱/۳۱

*نویسنده مسئول: mohkamalinejad@gmail.com

مقدمه

سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۹۸۷ میلادی طب سنتی را مجموعه تمامی علوم نظری و عملی که در تشخیص طبی، پیشگیری و درمان بیماری‌های جسمی، ذهنی یا ناهنجاری‌های اجتماعی به کار می‌رود و به صورت گفتاری یا نوشتاری از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته باشد، تعریف می‌کند [۱]. این سازمان ترویج طب سنتی را با توجه به سه اصل کل‌نگری، ارتباط با فرهنگ و باورهای مردم و ارزان و در دسترس بودن ضروری می‌داند. بر اساس تعاریف جدیدتر، طب سنتی مجموعه‌ای از دانش، مهارت و شیوه‌های مبتنی بر نظریه‌ها، باورها و تجارب بومی در فرهنگ‌های مختلف است و چنانچه این طب جزئی از سنت یا طب رایج یک کشور نباشد به آن طب مکمل یا جایگزین می‌گویند و رویکرد جهانی بزرگان طب به سوی یکپارچگی دانش پزشکی در دو عرصه خدمات بالینی و بهداشتی برای پیش‌گیری و درمان و افزایش کیفیت زندگی مردمان است [۱].

مکتب طب سنتی ایران با سابقه‌ای فزون بر ۱۰ هزار سال [۲] می‌تواند در کنار روش‌های درمانی نوین به کارایی و اثربخشی نظام مراقبت سلامت بیافزاید [۳]. دانش این مکتب از دو بخش طب نظری و عملی تشکیل می‌شود. طب نظری از بخش‌های امور طبیعی، اسباب و علل و دلایل و علایم و تدابیر نگاهداشت تندرستی (حفظ الصحه) تشکیل شده است و طب عملی به ترتیب از بخش‌هایی شامل بکارگیری تدابیر شش‌گانه سلامتی (حفظ الصحه) و معالجات که به ترتیب، درمان با غذا، درمان با داروهای تک (مفرده) گیاهی، حیوانی و معدنی و سپس داروهای ترکیبی و اعمال دستی (یدای) مانند دلک (ماساژ)، انواع غمز، حجامت، فصد، داغ‌کردن (کی) و جراحی‌های گوناگون و ترکیبی از همه اینها، تشکیل شده است. در این مکتب حفظ سلامتی مقدم بر درمان است به طوری که /خوینی در کتاب هدایت‌المتعلمین، اولین کتاب پزشکی نوشته شده و به‌جامانده به زبان فارسی، پزشکی را پیشه‌ای مرکب از علم و هنر می‌داند که تندرستی آدمیان را نگاه دارد و چون برود از روی علم و عمل باز آرد [۳-۶]. /بن سینا در کتاب قانون، طب را دانشی می‌داند که از آن حالات بدن انسان از لحاظ تندرستی و نبود آن شناخته می‌شود و هدف از طب را حفظ تندرستی موجود و تلاش برای بازگرداندن آن، هنگامی که از دست می‌رود بیان می‌کند [۷]. در ۱۵۰ سال اخیر این شیوه پزشکی در ایران به حاشیه رانده شد، لیکن با طلوع ستارگانی همچون دکتر سیدجلال مصطفوی کاشانی، دکتر /ابوالقاسم پاکدامن، دکتر محمود نجم‌آبادی،

دکتر ابوتراب نفیسی، دکتر محمدتقی میر و دکتر عبدالله خان/حمديه
این دانش زنده نگاه داشته شد [۱۰-۸].

دکتر/حمديه که به عنوان احیاگر طب سنتی بالینی ایران در عصر معاصر شناخته می‌شود، متولد ۱۲۶۵ هجری شمسی در شهر آمل است. وی در سال ۱۲۹۴ از رشته طب از دارالفنون فارغ‌التحصیل شد و پس از آن به عنوان یکی از ۱۵ استاد برجسته مدرسه پزشکی دارالفنون در کنار اساتیدی مانند دکتر لقمان الدوله/دهم و دکتر غلامحسین/علم به عنوان استاد تاریخ طبیعی و انگل‌شناسی مشغول به کار شد [۱۰]. دکتر/حمديه در سال ۱۳۲۹ کتب راز درمان و در سال ۱۳۳۲ کتاب درمان روماتیسم، نقرس و سیاتیک را منتشر نمود. وی در این کتاب‌ها تجارب سی‌ساله طبابت خود که آمیخته‌ای از گنجینه بزرگ طب سنتی ایران و آموزه‌های طب جدید است را در اختیار خوانندگان قرار داده است. وی به مکاتب گوناگون طبی با دیدگاه تکمیلی و تلفیقی می‌نگریست و بر این باور بود که پزشک باید سبک جدید و قدیم را بداند [۱۲-۱۰]. وی از بیماران می‌خواست تا شرح حال خود را طی درمان یادداشت کرده و به مطب بیاورند. همچنین دکتر/حمديه همانند رازی، تمام اقدامات خود را درباره بیماران اعم از بهبودی یا ایجاد عوارض یادداشت می‌کرد. گزارش‌های او در خصوص بیماری‌های مزمنی مانند دیابت، نارسایی قلبی، نارسایی کلیه و سیروز نشان می‌دهد که او در درمان بیماری‌ها به میزان قابل توجهی موفق بوده است. یکی از این بیماری‌ها که گزارشات متعددی از آن برجای مانده، مالیخولیا است [۱۱، ۱۲].

مالیخولیا یکی از قدیمی‌ترین اصطلاحات تاریخ روان‌پزشکی است که به جای افسردگی به کار می‌رود [۵]. کلمه مالیخولیا معرب لاتینی *Melancholia* و مرکب از *Melanos* به معنای سیاه و *Chole* به معنای خلط است [۱۳]. در لغتنامه دهخدا نیز مالیخولیا به معنی خلط سیاه (سودا) است و به حالتی از بیماری روانی گفته می‌شود که در آن فرد دچار افسردگی، انزوایی، توهم و هذیان بوده و از آنجا که این مرض سوداوی است، به این اسم خوانده شده است [۱۴]. حتی مزاج سوداوی را مساوی مزاج مالیخولیایی نام برده‌اند [۱۵]. در گلستان سعدی در حکایت "بازرگان پریشان‌گو و خیال‌پرداز" نیز به ماخولیا اشاره شده و مشخص است که سعدی قایل به ارتباط بین ماخولیا و آسیب دماغی (مغزی) است و ماخولیا را نه معلول که علت سوختگی و خشکی دماغ می‌داند [۱۶].

در طب ایرانی عناوین وسواس سوداوی، مالنخولیا، وسوسه، وسواس، وسواس سبعی، اختلاط عقل، جنون و دیوانگی می‌تواند دلالت بر این بیماری داشته باشد [۱۳]. طبق تعریف در مالیخولیا، ظنون و افکار بر مجرای طبیعی نمانده و عقل تباه می‌شود [۲۳-۱۷]. بیمار همیشه بداندیش و ترسان و اندوهمند بوده که حکما علت آن را زیادی سودا در بدن یا سودای غیرطبیعی که از سوختن سایر اخلاط حاصل می‌شود می‌دانسته‌اند که این خلط تیره یا بخار

دیدگاه و تجارب دکتر احمدیه در درمان مالیخولیا: مرور جامع روایتی ۴۵
حاصل از آن در صورتی که به مغز برسد باعث می‌شود تا مزاج تغییر کرده و آن بخار با روح نفسانی آمیخته و آن را تاریک و تیره نماید [۲۴، ۲۵]. همچنین گفته شده که مالیخولیا اگر درمان نشود، می‌تواند به مانیا، نوعی از جنون که با غضب و آزار و اذیت دیگران همراه است، تبدیل شود [۲۳-۲۱]. بدین وصف، هدف اصلی از این مرور جامع بررسی دیدگاه و تجارب دکتر/حمديه در مورد مالیخولیا و تطبیق آن با متون معتبر طب سنتی ایران و مقایسه آن با روان‌پزشکی نوین (آخرین طبقه‌بندی DSM-5) بود.

مواد و روش‌ها

مطالعه حاضر یک مرور جامع با ترکیب روایتی است که با اتخاذ استراتژی جست‌وجوی جامع در ۴ گام انجام شد.

نخست کتب راز درمان دکتر/حمديه با تمرکز بر درمان بیماری‌های اعصاب و روان و مالیخولیا و همچنین بیماران معرفی شده مورد بررسی قرار گرفت.

در گام دوم، نتایج حاصل با متون معتبر طب سنتی شامل قانون، ذخیره خوارزمشاهی، کامل‌الصناعه، شرح اسباب و علائم، طب اکبری، هدایت‌المعلمین، مخزن‌الادویه، تحفه حکیم مومن، ابنیه عن حقایق‌الادویه، قراپادین صالحی، اغراض‌الطبییه، بغیت‌المحتاج، قانونچه و الموجز فی الطب تطبیق یافت.

در گام سوم و در راستای استراتژی جست‌وجوی جامع ابتدا جست‌وجو در سه پایگاه داده‌ای شامل گوگل اسکالر، اسکوپوس و مدلاین با استفاده از واژه‌های "Melancholia"، "Melancholy" یا "Depressive Disorder" و در ترکیب با واژه‌های "Alternative"، "Medicine, Traditional"، "Iranian Traditional"، "Ahmadiyah"، "Medicine" یا "Persian Traditional Medicine" صورت گرفت. در گام چهارم جست‌وجو در پایگاه‌های داده‌ای الکترونیکی فارسی ایران‌داک، مگیران، مدلیب و پایگاه استنادی جهان اسلام با کلیدواژه مالیخولیا در ترکیب با واژه‌های/حمديه یا طب سنتی، مکمل یا جایگزین ادامه یافت. به منظور افزایش حساسیت جست‌وجو و افزایش احتمال بازیابی مطالعات مرتبط، جست‌وجو در تمامی پایگاه‌های داده‌ای اعم از فارسی و انگلیسی بدون اعمال هیچگونه محدودیتی از جمله محدودیت زمانی و طرح مطالعه انجام شد. مطالعات شناسایی شده غربالگری و سپس ۱۶ منبع بازیابی شد. پژوهشگران همچنین به منظور جامعیت هر چه بیشتر جست‌وجو، مذاقه رفرنس‌های منابع بازیابی‌شده در گام سوم را نیز مورد توجه قرار دادند.

در گام نهایی، نتایج جست‌وجو در گام‌های فوق‌الذکر بر اساس اهداف مرور مورد ترکیب روایتی از طریق تحلیل محتوای کیفی قرار گرفت.

یافته‌ها

علیرغم اتخاذ استراتژی جست‌وجوی جامع، نتایج جست‌وجوی مقالات پژوهشی در پایگاه‌های الکترونیکی فارسی و انگلیسی زبان که متمرکز بر آرا و شیوه درمان دکتر احمدیه مرتبط باشند، محدود به بازبایی ۳ مقاله [۱۲-۱۰] بود که همگی در مجلات ایرانی و در سال ۲۰۱۳ میلادی انتشار یافته‌اند. در این بخش، نتایج تحلیل محتوی جست‌وجوی جامع، اعم از مقالات بازبایی شده پیش گفت، کتب راز درمان [۲۸-۲۶] و سایر منابع مذکور در بخش مواد و روش‌ها، در ۶ قالب موضوعی شامل بنیان طبابت دکتر احمدیه، اصول کلی درمان بیماری‌های روانی در طب سنتی ایران، انواع مالیخولیا در طب سنتی ایران و مقایسه تطبیقی آن با DSM-5، درمان کلی مالیخولیا، درمان اختصاصی گروه اول مالیخولیا و معرفی بیمار دسته‌بندی و ارایه شده است.

بنیان طبابت دکتر احمدیه: دکتر احمدیه بر این اعتقاد است که پزشکی امروز قایل به وجود طبایع گوناگون نیست، لذا علیرغم پیشرفت‌های گسترده در پارهای جهات نتوانسته است از حیث درمان بر گذشتگان برتری یابد در حالی که بر اساس پزشکی دیرین، مردمان دارای طبیعت‌های متفاوت بوده و بنابراین دارو و درمان نیز می‌باید اختصاصاً موافق با طبیعت هر بیمار انجام پذیرد [۲۸-۲۶]. بنیان طبابت دکتر احمدیه الهام گرفته از طب ایرانی است و بر این منطق استوار است که با بروز هر بیماری سموم در بدن آکنده شده، روده‌ها تپل و پر از مدفوعی می‌شوند که خود ایجاد سم می‌کنند و قوه دفاعی و مدبره بدن (طبیعت) ضعیف و محتاج به کمک و یاری می‌شود. طبیب که خادم طبیعت است باید به کمک طبیعت شتابد تا بدن خود قادر به دفاع شود. در این زمان بهترین کمک و یاری طبیب از طرفی دفع سموم از راه کلیه و نیز با عرق و استفراغ و از طرفی دفع سموم از راه روده و کلیه و علاوه بر اینها حفاظت قلب است [۲۷]. وی مدعی است که در بروز هر بیماری سه چیز را باید توأماً در نظر گرفت و آنگاه به درمان پرداخت. نخست توجه به دستگاه گوارش و لبت مزاج بیمار؛ دوم، توجه به وضعیت عصبی و حالات نفسانی بیمار؛ سوم، توجه به نوع بیماری و دردی که از آن شکایت دارد. دکتر احمدیه همچنین بدیهی می‌داند که اگر بیماری ناشی از وجود میکروب باشد باید با استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها به درمان آن پرداخت ولی اگر سبب از سوء مزاج باشد بهترین دارو و درمان مبتنی بر روش‌های طب سنتی ایرانی است [۲۸-۲۶].

اصول کلی درمان بیماری‌های روانی در طب سنتی

ایران: این اصول کلی در شش مداخله درمانی قابل خلاصه است که عبارتست از: (۱) در حالات غم و اندوه او را به گریه می‌انداختند و ریزش ترشحات بینی را تحریک می‌نمودند که باعث دفع سموم شود؛ (۲) توجه بیمار را از بیماریش منحرف ساخته و او را به کار دیگری سرگرم می‌ساختند؛ (۳) با دادن صبرزد خون را از سر متوجه پایین بدن می‌کردند؛ (۳) منضج و مسهل سودا می‌دادند و از

معجون‌هایی شامل انواع هلیله‌ها و داروهای دیگر استفاده می‌کردند؛ (۴) زالو در پشت گوش می‌گذاشتند یا در ایام تنقیه از رگ قیفال (سفالیک) یا باسلیق (بازیلیک) خون می‌گرفتند؛ (۵) پس از تنقیه کامل، شیر بریده بز با شربت افیمون می‌دادند؛ (۶) پشت گردن را مشمع ذرایح (پارچه‌ایکه به سم حشره‌ای آغشته و حالت چسبندگی دارد [۱۴]) می‌گذاردند تا تاول زرد و سپس محل تاول را شکاف داده یا اینکه محل را داغ نموده و در محل تاول یا داغ، نخود قرار می‌دادند و نخود را پس از ۶ ماه تجدید می‌کردند تا سموم مغز با مایعاتی از این ناحیه خارج شده و بیمار شفا یابد [۲۸]. دکتر احمدیه نیز بیان می‌کند که بارها اتفاق افتاد که بیماری‌های دماغی (مغز و اعصاب و روان) مانند جنون را به دستور پیشینیان پس از تصفیه مزاج با داروهای لازم و دفع سموم، با معجونی مرکب از مقل ازرق و انواع هلیله درمان نمودم و این در شرایطی بود که اینگونه بیماران سال‌ها با روش امروزی درمان نشده بودند [۲۷].

انواع مالیخولیا در طب سنتی ایران و مقایسه تطبیقی آن

با DSM-5: اولین بار مالیخولیا توسط/خوینی که به علت موفقیت فراوان در درمان بیماران روان‌پزشکی و به طور خاص بیماران مالیخولیایی در زمان حیاتش از او به پزشک دیوانگان یاد شده است، به ۳ گروه تقسیم‌بندی شد [۴-۶] و این تقسیم‌بندی پس از او نیز در دیگر متون طب سنتی آورده شده است [۲۵-۱۷، ۳۱-۲۹]. در گروه اول خلط سیاه (سودا) در تمام بدن به جز سر مستولی است، پس بخارات این اخلاط از بدن به سوی مغز متصاعد می‌شود و باعث بیماری می‌شود و علامات کلی آن لاغری بدن و رنگ متمایل به سیاهی آن و علامات جزئی آن بر حسب سبب آن متفاوت است که بهترین آن از جهت پیش‌آگهی است. در گروه دوم سبب بیماری در خود دماغ است و بیمار فاقد علائم سودا در تمام بدن و تیرگی رنگ چهره و چشم است. گروه سوم مالیخولیایی مراقی است که در آن خلط سوداوی در معده یا ماساریقا یا در طحال یا مراق (لایه خارجی پرده صفاق) متمرکز و بخارات آن متصاعد شده و به دماغ می‌رسند و موجب بروز بیماری می‌شوند. این تقسیم‌بندی سه‌گانه مالیخولیا توسط دکتر احمدیه نیز در کتب راز درمان بیان شده است [۲۸-۲۶]. سبب گروه اول در تمام بدن است، علائم سودا مشخص بوده و عمومیت دارد و کم‌خطرترین نوع آن است؛ گروه دوم سبب بیماری در دماغ است، بیمار فاقد علائم سودا در تمام بدن و تیرگی رنگ چهره و چشم است و نشانه‌های آن فکر و خیال زیاد، وسواس دایم، خیره‌شدن به نقطه‌های واحد و تکیدگی چهره بوده و بدترین نوع آن است؛ گروه سوم مالیخولیایی مراقی است که در آن خلط سوداوی در معده، ماساریقا، در طحال یا مراق متمرکز و بخارات آن متصاعد شده و به دماغ می‌رسند و موجب بیماری می‌شوند و از علامات آن آروغ‌های ترش زیاد، عدم هضم کامل غذا، نفخ شکم و درد بین دو شانه، گرسنگی کاذب و مفرط و احساس تصاعد بخارات در بدن و معده است.

۳ل، اقیتمون شامل ۲ل (در لفاف کتانی) و عناب ۱۰ عدد، داروها را جوشانده و صاف کرده سپس با ترنجبین ۱۲ل به مدت ۴روز به بیمار بنوشاند؛ ریشه کاسنی ۳ل، اسطوخودوس ۲ل، بسفایج ۲ل، سنامکی ۶ل، پوست هلیله کابلی ۴ل، اقیتمون شامی ۳ل (در لفاف کتانی) را جوشانده و صاف کرده با ترنجبین روز پنجم بنوشاند و در صورت اکراه بیمار از جوشانده، به جای آن هنگام صبح حب ابراج (قیقرا) ۳ با آب گرم و نبات داده شود؛ نهایتاً آنکه پزشک باید به درمان مداومت بخشد و در اولین مراحل درمانی از معالجه مایوس نشود [۲۷، ۲۸].

درمان اختصاصی گروه اول مالیخولیا: دکتر /حمدیه درمان گروه سوم مالیخولیا را بیان نکرده و به درمان گروه دوم نیز اشاره‌ای کوتاه مبنی بر تجویز منضج و مسهل سودا و استفاده از داروهای مالیدنی و مرطوب‌کننده تا ایجاد تری در سوراخ‌های بینی بنماید را داشته است؛ لیکن درمان اختصاصی گروه اول مالیخولیا را احتمالاً بدلیل شیوع بیشتر بیماری در این گروه به تفصیل و به شرح ذیل بیان نموده است: هم‌روزه جوشانده از بنفشه ۲ل، گل گاوزبان ۲ل، عناب ۱۰ عدد و سپستان ۲۰ عدد استفاده شود و پس از ایجاد نضج، مطبوخی از اقیتمون دهند تا خلط از بدن خارج شود. علاوه بر رعایت اصول کلی درمان مالیخولیا، بیمارمدتی در آب گرم بنشیند تا عرق نماید و از تشنج اساج بدن کاسته شده و مقداری از سموم از راه پوست خارج شود. اگر بیمار را در لگنی محتوای مطبوخ بنفشه، نیلوفر، برگ کاهو، چونیمکوب، پوست خشخاش و بابونه بنشانند نتیجه امر بهتر است؛ هرگاه از عمل احتراق، صفرا پدیدار شود در این صورت باید مبرذات (سردی بخش‌ها) زیاد بکار برده شود. دکتر /حمدیه به معرفی چند مسهل گیاهی ترکیبی مختلف همچون ماءالاصول و داروی مفرح که ساخته رازی است، پرداخته و ضمن ذکر اجزای آن، تأکید می‌نماید که پاکسازی روده و معده به دفعات و با ملدا را انجام گیرد تا هم ماده مستأصل شود و هم مزاج دچار ضعف نشود، چون ماده سوداوی به سهولت دفع نمی‌شود. اگر داروها یافت نشود به ناچار می‌توان تنها به صبرزد قناعت نمود زیرا صبرزد علاوه بر آنکه خون را از سر متوجه اعضای سافله بدن می‌نماید بلکه سودا، صفرا، و بلغم را نیز دفع خواهد نمود [۲۷، ۲۸].

معرفی بیمار: دکتر /حمدیه بیش از بیست بیمار اعصاب و روان و شیوه درمانی خود را گزارش نموده است [۲۶-۲۸] که در ذیل بطور خلاصه یک مورد از بیماران مبتلا به مالیخولیا و روش درمان وی ذکر شده است.

در تاریخ ۱۳۳۰/۸/۶ آقای علی ... را که شغلش بنایی بود به مطب آورده و بستگانش استعلاج او را که به حال جنون و مالیخولیا دچار بود از من خواستار شدند. بیمار رنگ خفه و افروخته‌ای داشت، رنگ چشمانش اندکی به زردی می‌گرایید که دلالت بر غلبه خون، صفرا و سودا می‌نمود. ضمن صحبت از نشاط ظاهری، لبخند و قیافه مریض متوجه شدم که در اینجا خون بر سایر اخلاط غلبه دارد پس

سه گروه بیماران مالیخولیایی توصیف شده توسط /خوینی و /حمدیه با آخرین نسخه به‌روز شده دستنامه تشخیصی و آماری بیماری‌های روانی (DSM-5®) ارایه‌شده از سوی انجمن روان‌پزشکان ایالات متحده قابل مقایسه و تطبیق است؛ به این ترتیب که گروه اول مالیخولیا با افسردگی ماژور با نمای روان پریشی، گروه دوم با اختلالات دوقطبی با نمای روان پریشی و اسکیزوفرنی و اختلال هذیانی و گروه سوم با اختلالات خلقی - دوقطبی و افسردگی ماژور یا اختلالات خوردن، منطبق است [۳۵-۳۲].

درمان کلی مالیخولیا: دکتر /حمدیه در درمان مالیخولیا بر اساس طب سنتی ایران از پیشینیان نقل کرده که پیش از آنکه نضج (پختن خلط) حاصل شود، نباید مسهل (دفع‌کننده خلط) به بیمار داده شود چرا که مسهل ماده لطیف را دفع و ماده غلیظ را بر جای خواهد گذاشت و زیان زیادی بر بیمار وارد خواهد کرد. مشخصاً این تأکید، عدم کاربرد مسهل قبل از نضج، بر این منطبق استوار است که حدود ۱۵ روز زمان برای نضج و دفع سودا لازم است [۲۶]. همچنین توصیه شده است که در روزهایی که مسهل تجویز می‌شود، غذا سوپ و روزهای دیگر آتش اسفناج و گوشت جوجه و نیز آب هندوانه، آب انگور، نارنگی، لیمو شیرین، انار و مانند آن به بیمار دهند و برای تسکین اعصاب بیمار استفاده از نقاط خوش آب و هوا و استحمام مرطوب (رطوبت بخش) بسیار ضروری است. اعمال مفید دیگری که توصیه شده عبارت است از: ماساژ با آب کدو، آب چغندر، آب سیب، گلاب و عرق نیلوفر و مانند آن روی قلب بیمار، و دیگر آن که دست و پا، ناف و مقعد را با روغن بنفشه، روغن کدو، روغن بادام شیرین، کنجد و تخم خیارین (تخم خیار و خیار چنبر) چرب کنند و آب جو، آب کاهو و یا شیر بز در بینی ریزند و به پیشانی بمالند [۲۷].

دکتر /حمدیه با آگاهی از تعریف، توصیف و خواص معجون اقیتمون، به کرات آن را جهت رفع مواد سوداوی، پاکسازی مغز، مالیخولیا، جنون و بیماری‌های بارده دماغ تجویز نموده و نتایج خوبی از کاربرد آن گزارش کرده است. وی نسخه معجون اقیتمون را به نقل از تحفه حکیم مومن چنین آورده است: پوست هلیله کابلی ۱۰ مثقال، آمله مقشر ۱۰ل (= مثقال)، بلبله ۱۰ل، تربد مجوف ۵ل، اقیتمون شامی ۵ل، سنامکی ۵ل، رازیانه ۵ل، شیطرچ ۵ل، اسطوخودوس ۲ل، گلسرخ ۲ل و نمک هندی ۱ل، داروها را باید کوبیده و آمیخته و با عسل سرشته کرده در ظرفی دربسته قرار دهند و حدود یک‌ماه بعد آن را مورد استفاده قرار دهند؛ مقدار خوراک تا ۵ مثقال است [۲۷].

علاوه بر این، جوشانده‌هایی مانند شاهره، پوست ریشه درخت توت و خوراندن مقداری از صمغ درخت توت و برگ توت روزانه در درمان مالیخولیا نیز توصیه شده است. لیکن اصول روش درمانی کلی در چندروز اول بدین صورت ارایه شده است: منضج از پر سیاوشان ۲ل، شاهره خشک ۲ل، اصل السوس ۲ل، تخم گشنیز

نظریات و شیوه درمانی دکتر احمدیه و استفاده از طب تلفیقی، منطبق بر رویکرد بزرگان پزشکی دنیا و استفاده از طب جامع است [۲۸-۲۶]. همچنین دست‌نوشته‌های ایشان به عنوان استاد تاریخ پزشکی دارالفنون، موید آن است که وی آگاهی گسترده و دانش عمیقی از سیر تاریخ طب و متون معتبر طب سنتی ایران داشته است و آن را در درمان بیماران بکار گرفته و به زبان امروزی بیان نموده است [۳۶، ۳۷]. از این روست که وی به دفعات می‌نویسد که "طیب خادم طبیعت است" [۱۲-۱۰، ۲۷]. آشنایی ایشان با دیدگاه مزاجی و دستورهای مخصوص هر مزاج و درمان هر بیمار با توجه به شرایط مختلف، اشاره به مراعات ده‌گانه مذکور در متون طب ایرانی (مزاج، شدت بیماری، سبب آن، شهر محل سکونت، جنس، سن، فصل، جثه، نیروی بدنی و عادت‌های فردی) دارد که باید در درمان هر مریض در نظر گرفته شود. همچنین استفاده از سردی بخش‌ها برای بیماران با علت اخلاط گرم و استفاده از گرمابخش‌ها برای بیماران با سبب اخلاط سرد، برگرفته از قانون درمان به ضد در پزشکی ایرانی است و یکی از تفاوت‌های مهم این مکتب با روش‌های دیگر طب مکمل همچون غذادرمانی و گیاه‌درمانی را مشخص می‌کند [۴۱-۳۸]. زایل‌شدن مالیخولیا پس از مبتلاشدن به واریس منطبق بر نظریه عروق غلاظ است که تقریباً همان مریدین‌های طب چینی است و در آن طبیعت یا قوه مدبره بدن، ماده بیماری‌زا را از عضوی مهم چون مغز به پا منتقل می‌کند تا آن را دفع یا از ضرر آن بکاهد [۳۶، ۴۲]. نشان‌دادن اثرات مفید غذا، سبزی و میوه‌هایی چون شیر، ماهی، اسفناج، کاهو، کدو و خیار در درمان افسردگی در مطالعات اخیر و شواهد اثربخشی گل‌گاوزبان در درمان افسردگی و اختلالات وسواسی-اجباری همگی تأییدکننده اصول و شیوه درمان دکتر احمدیه بر پایه متون طب سنتی ایرانی است [۴۷-۴۳].

اگرچه توصیه دکتر احمدیه در استفاده از صبرزد به عنوان مسهل و دفع‌کننده اخلاط سودا، بلغم و صفرا قابل تطبیق با متون معتبر طب سنتی است لیکن در این منابع سه نوع برای آن مشخص شده که بهترین آن صبرزد سقوطری معرفی شده است و استفاده از آن با مصلحاتی چون کتیرا، برگ گل سرخ، مصطکی و مقل که بسته به هر مریض متفاوت است، توصیه شده است [۵۰-۴۸]. علاوه بر این، برخی از داروهای ترکیبی گیاهی مذکور در کتب راز درمان دکتر احمدیه همانند معجون افتیمون با سایر منابع معتبر طب سنتی دارای تفاوت‌های جزئی است که احتمالاً ناشی از اشتباهات چاپی یا ویرایشی کتب مذکور است [۲۶، ۴۸]. در هر صورت استفاده از گیاهان دارویی، بویژه داروهای ترکیبی گیاهی که در آن از گیاهانی با درجات سه و چهار استفاده می‌شود و احتمال پیدایش سمیت در این ترکیبات می‌رود، محتاج به مطالعات حیوانی و سم‌شناسی و پس از آن انجام مراحل مختلف کارآزمایی بالینی از جمله مقایسه اثربخشی آنها با دارونما و داروهای رایج و همچنین بررسی عوارض

باید دارویی تجویز می‌کردم که دافع سودا و صفرا بوده و خون را از سر به سمت پاها براند. از این رو کپسولی مرکب از صبرزد ۲۰ میلی‌گرم و جوش شیرین ۴۰ میلی‌گرم نوشتم که روزی دو کپسول بخورد. با استفاده از این دارو بهبود در حال بیمار پدیدار شد. بعد از ۳ روز، دوباره مراجعه کردند. این بار علاوه بر کپسول، دستور جوشانده‌ای مرکب از افتیمون شامی ۲، ترنجبین ۱۶، ریشه کاسنی ۲، نیلوفر ۲ و عناب ۲۰ عدد را دادم. پیروی از دستورات موجب بهبود بیشتری در مریض شد. سپردم شرح بیماریش را بنویسند و برایم بیاورند. خلاصه نوشته صادقانه او به شرح زیر است: کار من بنایی است، سوعظن کوچکی در این باره دارم که شاید مرا چیزخور کرده باشند، در یک جا قرار نداشتیم و هر چند دقیقه یکبار تغییر مکان می‌دادم (ناشی از غلبه صفرا)، کینه و عداوت از من به کلی رخت بر بسته بود. با اشخاصی که در موقع سلامتی کدورتی داشتم میل به آستی پیدا کرده بودم (ناشی از غلبه خون). از کار گریزان هستم، به طوری که حتی از اسم آن بدم می‌آید (ضعف اعضا ناشی از سودا)، شب و روز کار من به‌تنهایی نشستن، ساکت‌ماندن و فکر کردن بود (ناشی از غلبه سودا). نسخه اول خواب من را تا اندازه‌ای افزود. از چشم‌ها و بینی من به‌شدت آب می‌آمد (این زکام رطوبت و سموم را از سر خارج و کمک به بهبود او نمود)، بدمن در اثر این سرماخوردگی بی‌حس‌تر از گذشته شده بود، تا اینکه دومین نسخه را استفاده کردم که موثر واقع شد. آن گرمی که سابق در معده خود حس می‌کردم، تخفیف کلی پیدا کرد ولی سرماخوردگی ادامه داشت؛ قدری هم خونابه از بینی‌ام خارج شد. یادآور می‌شود که بهبود حال بیمار را همین ترشحات بینی بیشتر کردند.

این بیمار دو تا سه بار دیگر به نزد آمد. داروهایی که تجویز کرده بودم عبارت بودند از جوشانده افتیمون شامل ریشه کاسنی، گل‌گاوزبان، مرزنجوش و نیز کپسول صبرزد. با همین داروها حالش به کلی خوب شد و به کار مشغول شد. بعدها دوستان و اقوامش که به راهنمایی او به نزد برای معالجه می‌آمدند همه از بهبود حال او برایم تعریف می‌کردند که با رضایت به کار و زندگی ادامه می‌دهد [۲۶].

بحث

هدف اصلی از این مرور جامع، بررسی آرا و تجارب دکتر احمدیه در خصوص بیماری مالیخولیا و تطبیق آن با متون معتبر طب سنتی ایران بود که نتایج آن در قالب شناسایی بنیان طبابت دکتر احمدیه، اصول کلی درمان بیماری‌های روانی در طب سنتی ایران، انواع مالیخولیا و مقایسه تطبیقی آن با DSM-5 و درمان مالیخولیا بیان شد. در ادامه یافته‌های اصلی این مرور در بستر مبانی طب سنتی ایران مورد بحث و نتیجه‌گیری قرار گرفته است.

- 7- Avicena H. The canon. Masudi A, translator. Kashan: Morsal; 1991. p. 283. [Persian]
- 8- Avicena H. The canon (Volume 1). Sharafkandy A, translator. Tehran: Soroush; 1991. [Persian]
- 9- Chaqmini M. Ghanonche Fi Al'-Teb. 4th edition. Mir MT, translator. Tehran: University of Iran; 2008. [Persian]
- 10- Naseri M, Eghbalian F, Ghaffari F, Asghari M, Haydari R. Professor Abdullah Khan Ahmadiéh revivalist of Iranian clinical traditional medicine. Iran J Med Hist. 2013;5(15):53-73. [Persian]
- 11- Zohalinezhad ME, Keshavarz M. Method of Dr. Ahmadiéh in history taking from patients. Iran J Med Hist. 2013;5(14):177-89. [Persian]
- 12- Abedinirad M, Nimrouzi M, Babaei A. Studying the opinions and experiences of dr Ahmadiéh about therapeutic effects of the traditional product descurainsophia. Iran J Med Hist. 2013;4(12):105-23. [Persian]
- 13- Yousofpoor M, Esfahani MM, Kamalinejad M, Shams J, Bahrami M, Latify AH. An analytical study of the historical path called melancholy Iranian medicine. J Islamic Iran Tradit Med. 2015;5(4):275-81. [Persian]
- 14- Dehkhoda AA. Dehkhoda dictionary. Tehran: Tehran University; 2006. [Persian]
- 15- Najmabady M. History of medicine in Iran. 5th edition. Tehran: Tehran University; 2014. [Persian]
- 16- Komaili M. Infirmary of Sadi (medical categories in Sadi's works). J Fac Lett Humanit Univ Isfahan. 2012;3(4):71-92. [Persian]
- 17- Arzani MA. Mizan Al'-Teb. 1st edition. Qom: Ehya-Teb; 2010. [Persian]
- 18- Kermani N. Sharho Al'-Asbab. 1st edition. Qom: Ehya-Teb; 2008. pp. 113-38. [Persian]
- 19- Arzani MA. Tebe Akbari. 1st edition. Qom: Jalal Al-deen; 2008. [Persian]
- 20- Ahvazi Arjani AA. Kamel Al-Sanaah al-Tibbiyah. Qom: Jalal Al-deen; 2008. pp. 356-60.
- 21- Heravi M. Bahroljavaher. 1st edition. Qom: Jalal Al-deen; 2008. p. 338.
- 22- Avicena H. The canon (Volume 3). Sharafkandy A, translator. Tehran: Soroush; 1991. [Persian]
- 23- Abolhasani Z. A review of the prevention and treatment of mental diseases from point of Iranian traditional medicine. Iran J Med Hist. 2013;5(14):135-52. [Persian]
- 24- Jorjani SI. Zakhireh Kharazmshahi. Tehran: Iranian Culture Foundation; 1976. [Persian]
- 25- Gorgani SE. Al-Aghraz Al-Tabiyeh va Al-Mabahees Al-Alaeie (Volume 1). 1st edition. Tajbakhsh H, editor. Tehran: Tehran University; 2010. [Persian]
- 26- Ahmadiyeh Ab. Raze-e-Darman (Volume 3). 4th edition. Tehran: Eqbal; 2010. [Persian]
- 27- Ahmadiyeh Ab. Raze-e-Darman (Volume 2). 5th edition. Tehran: Eqbal; 2010. [Persian]
- 28- Ahmadiyeh Ab. Raze-e-Darman (Volume 1). 9th edition. Tehran: Eqbal; 2010. [Persian]
- 29- Nafis E. Almoomez Fe Al'-Teb. Emami A, translator. 1st edition. Tehran: Abej; 2011. [Persian]
- 30- Antaki D. Boghyato Al'-Mohtaj. 1st edition. Beirut: Dar EL Fikr; 2011. pp. 34-7.
- 31- Azam Khan M. Aksir Azam. Tehran: Tehran University of Medical Sciences; 2004. [Persian]
- 32- Sadock BJ, Sadock VA. Kaplan & Sadock's pocket hand book of clinical psychiatry. 5th edition. Philadelphia: Lippincot Williams and Wilkins; 2010.
- 33- Healy D. Melancholia past and present. Can J Psychiatry. 2013;58(4):190-4.

جانبی آنها در مطالعات قابل اتکا است. انجام اعمال تهجمی همچون رگ‌زدن (فصد) و داغ‌کردن (کی) نیز باید در بوته آزمایش به‌دست متخصصان طب سنتی در مراکز تحقیقاتی علوم پزشکی قرار گیرد تا کاربرد این اعمال مبتنی بر شواهد بوده و سپس در درمان بیماران به‌کار گرفته شود. در عین حال، ضروری به نظر می‌رسد که اثربخشی این درمان‌ها، به‌ویژه درمان‌هایی با داروهای گیاهی با درجات سه و چهار و داروهای ترکیبی، با طی مراحل مختلف کارآزمایی مورد بررسی‌های معتبر قرار گرفته و کاربرد آن مبتنی بر شواهد شود.

نتیجه‌گیری

تجارب دکتر احمدیه در درمان بسیاری از بیماری‌ها به‌ویژه مالیخولیا یا افسردگی ریشه در طب سنتی ایرانی، طب کلاسیک، طب فولکلور و ابتکارات شخصی وی داشته و این ظرفیت را دارد که به عنوان درمان‌های مکمل یا جایگزین درمان‌های استاندارد طب رایج مورد توجه پژوهشگران، متخصصان بالینی و سیاست‌گذاران نظام سلامت قرار گیرد.

تشکر و قدردانی: نویسندگان بر خود لازم می‌دانند که از راهنمایی‌های جناب آقای دکتر منصور کشاورز، دانشیار گروه طب سنتی و مکمل دانشگاه علوم پزشکی تهران تشکر و سپاسگزاری نمایند.

تأییدیه اخلاقی: بنا بر ذات مطالعات مروری، مرور حاضر به کمیته اخلاق ارسال نشده است.

تعارض منافع: نویسندگان اظهار می‌کنند که هیچگونه تعارض منافی درباره این مطالعه، نویسندگی و انتشار این مقاله نداشته‌اند.

منابع مالی: نویسندگان در انجام این مطالعه، نویسندگی و انتشار مقاله هیچگونه حمایت مالی دریافت نکرده‌اند.

منابع

- 1- Rezaeizadeh H, Taheripanah T. WHO traditional medicine strategy 2014-2023. Tehran: Almaei; 2014. [Persian]
- 2- Azkaei P. Medicine in the ancient Iran. Tehran: Almaei; 2014. [Persian]
- 3- Naseri M, Rezaeizadeh H, Choopani R, Anushiravani M. General overview of the Iranian traditional medicine. 8th edition. Tehran: TIM; 2013. [Persian]
- 4- Akhawayni A. Hidayat Al-motaallemin. Mashhad: Ferdowsi University; 1992. [Persian]
- 5- Dalfardi B, Yarmohammadi H, Ghanizadeh A. Melancholia in medieval Persian literature: The view of Hidayat of Al- akhawayni. World J Psychiatry. 2014;4(2):37-41. [Persian]
- 6- Yarmohammadi H, Daneshfard B, Bahmani Kazerouni MH. Akhawayni, one of the pioneers of medicine in Iran. Iran J Med Hist. 2013;15(16):11-27. [Persian]

- strategies for depression management from Iranian Traditional Medicine Resources. *Iran Red Crescent Med J*. 2014;16(2):1-5.
- 44- Tavakkoli M, Motavasselian M, Mosaddegh M, Esfahani MM, Kamalinejad M, Nematy M, Eslami S. Omega-3 and omega-6 content of medicinal foods for depressed patients: implications from the Iranian Traditional Medicine Avicena. *J Med*. 2013;4(4):225-30.
- 45- Saiiah M, Saiiah M, Kamalinejad M. A preliminary randomized double blind clinical trial on the efficacy of aqueous extract of *Echium amoenum* in the treatment of mild to moderate major depression. *Biol Psychiatry J*. 2006;30:166-9.
- 46- Saiiah Bargard M, Boostani H, Saiiah M, Fazileh F, Kamalinejad M, Akhondzadeh S. Efficacy of aqueous extract of *Echium amoenum* L. in the treatment of mild to moderate obsessive - compulsive disorder. *JMP*. 2005;3(15):43-50. [Persian]
- 47- Nejatbakhsh F. Principles of nutrition in disease based on the principles of Iranian Traditional Medicine. 1st edition. Tehran: Choogan; 2014. pp. 120-31. [Persian]
- 48- Tonekaboni SM. *Tohfato Al'-Momenin*. 1st edition. Tehran: Nashr-e-Shahr; 2007. [Persian]
- 49- Aghili Khorasani MH. *Makhzan- Al' Advieh*. 4th edition. Tehran: Sabzarang; 2012. [Persian]
- 50- Heravi MA. *Abniyeh An Haghayegh Al' Advieh*. 2nd edition. Tehran: Tehran University; 2010. p. 210-2. [Persian]
- 34- Parker G, McClure G, Paterson A. Melancholia and catatonia disorders or specifiers. *Curr Psychiatry Rep*. 2015;17(1):536-40.
- 35- Juruena M, Calil H, Fleck M, Del porto J. Melancholia in Latin American Studies a distinct mood disorder for the ICD-11. *Rev Bras de Psiquiatr*. 2011;33(1):548-58.
- 36- Nazem E. *Nature in medical Persian*. 1st edition. Tehran: Abej; 2010. [Persian]
- 37- Joneydi F. *Human rights in the New world and the World Rights in the Ancient Iran*. Tehran: Balkh; 1999. pp. 191-6. [Persian]
- 38- Nodehi K, Kasiri M. The health effects of the teachings of Zoroaster in ancient Iranian medicine, feed. *J Islamic Iran Tradit Med*. 2014;4(4):382-9. [Persian]
- 39- Chaqmini M. *Ghanonche Fi Al'-Teb*. 1st edition. Nazem E, translator. Tehran: Abej; 2010. [Persian]
- 40- Ghods R, Gharuni M, Amin Gh, Nazem E, Mokaberinejad R, Nikbakht Nasrabadi A. A rapid overview on the causes of hypertension and relationship between Imtila and hypertension in Iranian Traditional Medicine. *Iran J Med Hist*. 2012;12:11-36. [Persian]
- 41- Heravi MS. *Gharabadin Salehi*. 1st edition. Tehran: Choogan; 2013. p. 428. [Persian]
- 42- Bahrami M, Nazam E, Mastari Farahani R, Kamalinejad M, Keshavarz M. Intestine vessels. *J Islamic Iran Tradit Med*. 2012;3(2):143-7. [Persian]
- 43- Tavakkoli M, Motavasselian M, Mosaddegh M, Esfahani MM, Kamalinejad M, Nematy M. Food- based